

24/1

Hugo Hamilton berättar Borggårdskuppen belyses

LANDSHÖVDINGEN, civilministern, talmannen i första kammaren *Hugo Hamilton* (1849—1928) förde under delar av sitt liv ganska utförliga dagboksanteckningar. För äldre skeden har dessa utnyttjats för Hamiltons memoarer, år 1928 utgivna under titeln "Hågkomster". Dagböckerna från 1911 till Hamiltons död har emellertid inte vare sig använts som underlag för memoarer eller publicerats. Utgivningen av dem har nu påbörjats med en första del, omfattande tiden 1911—1916 (Dagböcker, Norstedts, 24: 50). Utgivaren, docent Gunnar Gerdner, meddelar att inga förkortningar eller retuscheringar skett. Detta förhållande bör understrykas och uppskattas; i Palmstiernas uppmärksammade dagböcker har däremot väsentliga utslutningar gjorts.

Hamiltons anteckningar är, även om man bortser från det stora politiska intresset, utomordentligt läsvärda. Författaren var en duktig ämbetsman och en ivrig och skicklig politiker, men han bevarade alltid något lekfullt, ungdomligt, en aning självironiskt; den som såg den ståtliga mannen i talmansstolen fick intrycket att han trots auktoritet och förmånet inte tog saken alldeles på allvar, att han tänkte på mänskligare och lustigare ting (många av våra talmän ser ut som om de varit födda till denna trist respektabla befattning). I dagböckerna berättas om politiskt arbete och än mer om politiska intriger, men också om fester, skvallar och resor; man får en bild av politiskt högreståndsliv för fyrtio år sedan, med besök på slott och bruk, prat i riksdagskorridorerna, supéer på Operakällaren och Royal. Några personliga indiskretioner finns inte, tonen är nästan alltid älskvärd; de sorges

HUGO HAMILTON

och bekymmer Hamilton hade under denna tid tycks inte ha skadat det goda humöret; den gamle högermannen, som en gång kallats den röde greven, mötte varje dag med en leende utmaning.

Då dagboken börjar var Hamilton minister i Arvid Lindmans första regering. Denna grupp av konservativa herremän tycks vid denna tid (då en del olämpliga element utrensats) ha trivts förtäffligt tillsammans; vänskapen med kollegerna, särskilt med Lindman, Swartz och Hederstierna, är ett viktigt inslag även sedan ministären avgått på hösten 1911. Det ojämförligt största intresset får dagboken för de närmast följande åren, i belysningen av striden mellan personlig kungamakt och parlamentarism, mellan Gustaf V och Karl Staaff.

Kulmen är skildringen av borggårdskuppen 1914 och dess förberedelser.

De båda huvudfigurerna tecknas utan sympati, även om högermannens känsla för monarkin och ovilja mot parlamentarismen speglar in i karaktäristiken. Från en middag på Tullgarn sägs att kungen var "snäll och enkel som vanligt". Men "det är ett bedrövligt liv han för, den gode kungen. Att lägga puzzle, slanta gåddor och spela bridge till mellan 1—2 på natten dag ut och dag in är dock ej ett liv för en kung. Och om vi icke bragt allvarigare saker på tal någon gång, skulle konversationen aldrig höjt sig över det tortigtastes kallprat. Och så är det dag ut och dag in, sade S. B." (en av kungens uppaktande).

"Vi hade rikliga tillfällen att lära känna hans otroliga indolens", heter det på ett annat ställe om kungen, "men vi gjorde oss ock så otroligt besvär att besegra den och hade mot slutet av vår statsrådstitid i det hela lyckats rätt bra." Jämte kungens obetydlighet och tröghet kritiserar emellertid också hans egensinne och egenmäktighet — redan under den Lindmanska regeringen — och hans ständiga klagomål över och förtal av den liberala ministären. Staaff åter besöks i första rummet, nästan alltid efter hörsägnen, för klumpighet, hemlighetsfullhet i förhållande till kungen, oförsämdhet mot denne. Skulle man utgå blott från Hamiltons anteckningar, var det ett par var på sitt sätt sällsynt otrevliga figurer som företrädde monarkismens och parlamentarismens grundsatser i den stora striden kring 1914.

Själva den principiella konflikten är väl förståelig, och det finns intet skäl att ingå på den. Men varför blev de personliga motsättningarna så stora? Delvis berodde det väl på karaktärsdrag som Hamilton berör; kungen var trots indolensen aggressiv och ovänlig mot de nya männen; Staaff var bestämd, osmidig och litet kantig. Väsentligt är dock att kungen — såsom Brusewitz delvis med stöd av Hamilton beskrivit i "Kungamakt, herremakt, folkmakt" — från början uppträdde som motståndare till sin egen regering och ständigt rådförde sig med ledande högermän, inte minst om hur han skulle göra sig av med denna regering. Ett av kungens ofta upprepade klagomål var att Staaff inte ville yppa sina planer och syften, närmast i försvarsfrågan. Men det är förståeligt att

Staaff var förbehållsam, då han visste att kungen genast sprang med eventuella nyheter till motståndarna; att informera kungen var detsamma som att informera högern och att alltså lämna denna möjlighet att i god tid parera den liberala ministärens aktioner. Att kungens uppträdande var illojalt och konstitutionellt minst sagt tvivelaktigt visste man förut — Hamiltons memoarer ger överflödande bekräftelse härpå. Något konkret exempel på ohövlighet eller oförsämdhet från Staaffs sida finns inte i dagboken; här är Hamilton lika lös i sina beskyllningar som andra förmedlare av detta beryktade skvallar.

Kungen blev alltmera besluten att göra sig av med ministären Staaff. "Han är egentligen ej att resonera med för närvarande", förklarade Lindman och Hederstierna efter ett samtal i november 1913. Än hotade kungen att utan vidare avskeda regeringen, än att i värsta fall själv ge sig i väg. Inför bondetaget beslöt kungen att i talet på borggården direkt markera sin motsättning till regeringen; han eggades i denna riktning av bland andra drottningen och förstakammarhögerns ledare, Trygger, medan Lindman, Hamilton och några prinsar förgäves sökte verka modererande. "Borggårdstalets karaktär av krigsförklaring mot ministären kan, trots alla officiella bestridanden som omedelbart framkom och sedermera upprepats, inte betvivlas. Både ordalag och förberedelser ger vid handen att avsikten var ministärens störtande." (Brusewitz). Det är en karaktäristik som efter publiceringen av Hamiltons dagbok endast den kan bestrida som till monarkens ära avsäger sig bruket av sitt förstånd.

Att bakom denna aktion även låg starka tyska influenser var naturligt med hänsyn till kungens extrema tyskvänlighet. "Kungen samtalade ganska länge med oss och fördolde ej alls sina starka sympatier för Tyskland, lät påskina sig tro att vi till slut skola tvingas med i kriget", står det i dagboken 15 januari 1916. "Det som egentligen är det allra viktiga", sade han, "är att förekomma att vi tvingas med på den orätta sidan."

I Hamiltons bok ingår en rad korta karaktäristiker av skilda politiker. Flera av dessa skisser är starkt kritiska, såsom av Hammarskjöld och Trygger. Efter ett anförande av Trygger antecknar Hamilton att dennes "hand passar bättre att föra dolken än riksbanneret. Så länge han gjorde utfall var han bra, om ock kanske för fin, men när han blev lyrisk, var han banal." Det mest utförliga och nyanserade porträttet i boken, helt enkelt lysande genom finess och skärpa, gäller Ivar Afzelius. HERBERT TILLGUSTEN